ISTORIA TIPARULUI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Dorin TEODORESCU

Evoluția tiparului la români își are începutul la 1508 când călugărul Macarie, tipograf învățat cu acest meșteșug la Cetinje în Muntenegru, vine în Țara Românească, cârmuită cu înțelepciune de Radu cel Mare (1495-1508)[1], și la Bistrița Vâlcii sau Târgoviște realizează prima carte – *Liturghierul*.

Tipărirea acestuia apare ca o realizare a domniei lui Mihnea cel Rău care se instalează pe tron încă din aprilie 1508, dar cea de-a doua carte, *Octoihul* din 1510, se tipărește în vremea lui Vlad cel Tânăr (februarie 1510 – ianuarie 1512), munca lui Macarie, extrem de eficientă date fiind condițiile politice instabile ale timpului, finalizându-se în 25 iunie 1512 cu un *Evangheliar* în vremea altui domn, cu preocupări spirituale serioase: Neagoe Basarab (23 ianuarie 1512 – 15 septembrie 1521) care construiește mănăstiri (Curtea de Argeș, Snagovul) și sprijină direct lucrări originale cum sunt: *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon Patriarhul Țarigradului* scrisă de Gavril Protul și *Învățăturile către Teodosie* care, încă din titlu, îi este atribuită însuși domnului[2].

Și alți domnitori vor continua această politică spirituală, definitorie pentru cultura unei națiuni: Radu Paisie (1535-1545) în vremea căruia apare un *Molitvenic* în 1545, urmat de un *Apostol* (1547 – în timpul domniei lui Mircea Ciobanul), ambele realizate de meșterii tipografi Moise ierodiaconul și Dimitrie Liubavici, care au și marele merit că au format tipografi dintre autohtoni: Petru și Oprea (acesta din urmă l-a avut ucenic într-ale profesiei pe diaconul Coresi, devenit celebru). Liubavici este cel ce realizează

[1] Întemeietor al Mănăstirii Dealu (1502) Radu cel Mare a strâns în jurul său, ca invitați de marcă, vârfurile ierarhiei eclesiastice dintre care se remarcă Nifon, patriarh al Constantinopolului în două rânduri și Ioachim, tot patriarh al fostei capitale bizantine, dar a adăpostit și aristocrați sârbi care-și pierduseră statul supus de turci la 1496. Aceștia veneau de la Veneția unde funcționa cea de-a doua tipografie chirilică din Europa în care lucrau și tipografi sârbi refugiați de la Cetinje unde tipamița a funcționat doar între 1493 și 1496. Era, deci, firesc ca la curtea de la Târgoviște să existe posibilitatea ca aceștia să poată lucra pentru frații ortodocși, mai ales că limba de cult și de cancelarie era tot slavonă. (Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, p. 27-33; Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviște – vechi centru tipografic românesc*, p. 5-20). Există, totuși, opinii potrivit cărora prima carte tipărită în Țara Românească a apărut la Bistrița prin truda ieromonahului Macarie. Vezi N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, I, București, 1929, p. 129; Ștefan ȘTEFĂNESCU, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 75; Pr. Em. NEDELESCU, *Tezaur de artă și cultură în Eparhia Râmnicului și Argeșului*, în „Îndrumător Bisericesc", Râmnicu Vâlcea, 1987, nr. 4, p. 116; Arh. Veniamin MICLE, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sfânta Mănăstire Bistrița – Eparhia Râmnicului, 1996, p. 277; idem, *Ieromonahul Macarie, tipograf român*, Măn. Bistrița, 2008.

[2] *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Asupra acestei excepționale întreprinderi spirituale și-au îndreptat atenția istorici de renume ca: I.H. Rădulescu, M. Kogălniceanu, N. Iorga, P.P. Panaitescu, Nicolae Cartojan, Ștefan Ciobanu, Ștefan Ștefănescu, Dan Zamfirescu, Manole Neagoe, Nicolae Stoicescu și mulți alții. În timpul lui Neagoe Basarab un alt Macarie devine mitropolitul Țării Românești (1512-1521).

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

pentru prima oară o carte tipărită în Țara Românească dar la comanda unui domnitor al Moldovei (care era Iliaş-Vodă, fiul lui Petru Rareş şi fratele Chiajnei, soția domnitorului muntean). Tipografia târgovişteană îşi continuă producția de carte şi în vremea lui Pătraşcu-Vodă (1554-1557), Coresi scoțând aici în 30 iulie 1558 un *Triod – Penticostar* finalizat în vremea următorului domn Mircea Ciobanul[3]. În jurul anului 1573 începe activitatea tipografică şi la Bucureşti pentru ca din 1582 să nu mai apară în Țara Românească nici o tipăritură[4]. Reluarea activității tipografice o face în secolul al XVII-lea Matei Basarab încă din 1635 când la Câmpulung (Dlagopolje) s-a finalizat până la 30 iulie un Molitvenic slavon justificat de „împuținarea cărților sfinte (...) din pricina deselor năvăliri şi împresurări". Motivul este întemeiat, iar domnul aduce de la Kiev „o tipărniță întreagă cu litere de cinci feluri" cu sprijinul mitropolitului de Kiev, Petru Movilă. Tipograful cel mai important este Meletie Macedoneanul care s-a „aprins de dragoste pentru acest meşteşug al tipografiei". Meletie se mută şi la celelalte două tipografii ale Țării Româneşti ce au funcționat succesiv: Govora şi Târgovişte (Mănăstirea Dealu). El apare ca singur tipograf al *Psaltirii* din 1637 (7145) ianuarie 30 în formula: „cel mai mic între călugări, Meletie Macedoneanul, igumenul mănăstirii Govora cu hramul Adormirea Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, deoarece m-am aprins de dragoste pentru acest meşteşug al tipografiei când am primit haina călugărescă în Sf. Munte al Athosului". Cartea, după cum ne aduce la cunoştință Predoslovia, este de fapt materializarea dorinței lui „Ion Matei Basarab Voievod cu binecuvântare dumnezeiască domn al întregii Țări Ungrovlahe şi al părților de peste munți, Herțeg de Amlaş şi Făgăraş şi celelalte (...) am dorit cu multă silință să vă dăruiesc (...) din tipografia mea o carte de Dumnezeu insuflată numită psaltire".

Tirajul pare să fi fost insuficient din moment ce numai după un an (1638) „Din porunca şi cu cheltuiala prealuminatului şi piosului domn Ion Matei Basarab s-a tipărit această carte numită *Psaltire a doua oară* (...) S-au isprăvit în anul 7146 (1638) în iunie". Lucrul a mers mai repede durând doar trei luni, dar cartea are la sfârşit *Sinaxariul lunilor* cu o notă uşor derutantă: „Acest sinaxar începu a-l tipări şi sfârşi nedestoinicul Silivestru Taha eromonah şi egumen al Lavrei chinoviene Govora în anul 7149 (1641)", ceea ce duce la concluzia că realizarea volumului a durat trei ani, fiind însă foarte posibil ca ulterior să se fi adăugat doar respectivul capitol făcut în imprimerie în anul 1641. Dacă socotim că în 1639 domnul țării a avut de rezolvat conflictul cu Vasile Lupu, concretizat în bătălia de la Nănişori (Ojogeni), este foarte posibil ca finalizarea *Psaltirii* în ediția a II-a să fi avut loc abia în 1641 mai ales dacă luăm în calcul şi marile eforturi diplomatice şi financiare pe care Matei le-a făcut la Poartă pentru păstrarea tronului şi care s-au finalizat abia la 24 martie 1640 prin confirmarea sa ca domn, primită de la sultanul Murad al IV-lea (1623-1640).

Un alt argument este şi realizarea concomitentă a *Pravilei* (mici) la Govora în două tiraje (unul pentru Transilvania, purtând numele lui „Ghenadie mitropolit a toată Țara Ardealului"). Au ostenit la realizarea cărții Mihail Moxa, care a tradus-o din slavonă, tipografii Ştefan (ieromonah) din Ohrida şi Meletie Macedoneanul (egumenul

[3] Ştefan CIOBANU, *Istoria literaturii române vechi*, Editura Hyperion, Chişinău, 1992, p. 136-137; Mircea Ciobanul revine la tron într-o a doua domnie între ianuarie 1558 şi 21 septembrie 1559.

[4] Cornelia Papacostea-DANIELOPOLU, Lidia DEMÉNY, *Carte şi tipar în societatea românească şi sud-est europeană*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, p. 51.

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

Govorii) şi îndeosebi mitropolitul Teofil care şi scrie în a doua predoslovie: „socotit-am că mai toate limbile au carte pe limba lor" justificându-şi deci ideea de a produce carte bisericească în limba română în vremea „prealuminatului domn / Io Matei Basarab Voievod a toa / tă Ţara Ungrovlahiei / ... de la naşterea lui Hs. 1640".

De fapt Matei Basarab spune: „... după săvârşirea instrumentelor de lemn, trebuincioase meşteşugului, am poruncit să se scoată la lumină" cărţi ce sunt „de trebuinţă cercetării bisericeşti".

Următoarea carte este *Evanghelia învăţătoare*, apărută tot la Govora în 1642 cu fila de titlu: „Evanghelie învăţătoare sau cazanie preste duminicile anului scoasă şi primenită de pre limba rusească pre limba românească cu voia şi cheltuiala creştinului domn Mateiu Basarabă Voevod iar cu osteneala şi izvăbirea lui Silvestru ieromonah tipărită întru dumnezeiască lavră Govora carea iaste hramul Adormirea Maicii Domnului de la zidirea lumii 7151 (1642) septembrie 21". Pe verso se află stema ţării, iar la sfârşit mai apare un nume de tipograf: „mă ostenii cât putui cu mintea mia a ajunge zioa şi noaptea de tipării aceste svinte cărţi, eu Preda".

În acelaşi an, dar din nou la Câmpulung, ceea ce confirmă categoric existenţa a două tipografii în funcţiune, apare volumul *„Învăţături preste toate zilele* alese prescurt din multe dumnezeieşti cărţi de folosinţa tuturor creştinilor prepuse de pe limba grecească pe limba românească (...) cu cheltuiala eromonahului Melchisedec egumenul sfintei mănăstiri (...) în Câmpulung (Dlăgopoli) văleat 1642", care cuprinde cele şapte precepte printre care iubirea aproapelui, milostenia, taina spovedaniei şi neiubirea de argint.

În anul următor, tot la Câmpulung, după un timp de tipărire suficient de îndelungat (13 dec. 1642 – 11 oct. 1643) apare *Antologhionul* slavon „ctitor fiind prealuminatul principe Io Matei Basarab Voevod, cu binecuvântarea preaosfinţitului Kir Teofil din mila lui Dumnezeu Mitropolit întregii ţări a Ungrovlahiei". Cartea se află sigur sub supravegherea lui Udrişte Năsturel, cumnatul domnului şi propagatorul limbii slavone ca limbă de cancelarie, mai ales dacă avem în vedere că este şi autorul prefeţei: „Această precuvântare (...) a fost întocmită şi scrisă de mine mai micul între robii prea luminăţiei sale, Orest Năsturel, al doilea logofăt, în satul meu părintesc Fierăşti". Tipografii cărţii sunt Ştefan ieromonah, sârb, şi Ioan Cutunovici, rus, pentru care limba slavonă era extrem de familiară.

În 1644 începe să producă tipografia de la Dealu prima carte fiind *Evanghelia învăţătoare* care se face „Cu porunca şi cu cheltuiala prea luminatului creştin Matei Basarab Voevod domn şi biruitoriu a toată Ţara Rumânească", activitatea încheindu-se în 20 septembrie. De fapt cartea „s-a început a se tipări (...) în mănăstirea Govorii şi s-a sfârşit în mănăstirea din Deal cu hramul Sfântului Ierarh Nicolae, egumen fiind Varlam Arapul", ceea ce indică foarte clar că tipografia de la Govora s-a mutat lângă Târgovişte, mai aproape de capitala ţării şi reşedinţa mitropolitului Teofil. Chiar şi tipografii s-au mutat având grijă să se treacă cu numele: „noi cei ce ne-am ostenit tipograf Ioan Cutunovici cu ucenicii; Proca Stanciovici croitor din Râmnicul de la Ocnele Mari, Tudor Dumitrovici, sârb, din Râmnicul de Olt, Lupin Dumitrovici Popeşti din Luncavăţ". Peste doi ani apare tot la Dealu, pe cheltuiala mănăstirii şi sub grija arhimandritului Ioan un *Liturghier* dedicat „drept crediciosului domn Io Matei Basarab" (1646).

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

În acelaşi an, 1646, la Târgovişte apare un *Slujebnic* slavon tipărit de Procop Stanciovici şi Radu Stoicovici. În anul următor, 1647, cu finalizare în 15 aprilie, apare la Dealu *Imitaţia lui Christos* tradusă din latină în slavonă de Udrişte Năsturel (1597-1650) şi publicată cu cheltuiala „Doamnei Elena, stăpâna Ungrovlahiei transalpine, soţia prealuminatului domn şi voievod Io Matei Basarab". Nu este singura publicaţie apărută sub asemenea înalt patronaj, în 1649 apărând un *Penticostar* slavon „din porunca şi cu cheltuiala principesei Elena, cu mila lui Dumnezeu stăpâna şi doamna Ţării Româneşti, soţia prealuminatului domn Io Matei Basarab în tipografia lor domnească din cetatea de scaun Târgovişte". Stema ţării are dedesubt legenda „Elena din mila lui Dumnezeu stăpâna Ungrovlahiei". Cartea s-a tipărit între 27 martie 1648 şi 7 iunie 1649 de către ieromonahul Ioan de la Athos (originar din Cetatea de Piatră – Bosnia) şi Proca tipograful (poate fostul croitor) sub coordonarea noului mitropolit Ştefan. Informaţiile despre rolul Doamnei ţării l-au determinat pe Nicolae Iorga să-i dedice în 1932 un articol intitulat „Doamna Elina a Ţării Româneşti ca patroană literară".

După ştiinţa noastră această realizare culturală a unei soţii de domnitor (1598-august 1653) este unică în istoria românească.

În 1649 apare *Triodul postului*, tot la Târgovişte, iar în 1650 la 25 noiembrie iese de sub teascurile tipografiei domneşti „Carte ce să cheamă *Pogribania preoţilor* mireni şi a diaconilor" pe cheltuiala ierodiaconului Mihail, cu text slavonesc, dar cu explicaţia slujbei în româneşte. În acelaşi an, în primăvară (9 martie 1650), la Câmpulung apare *Psaltirea* (slavonă) „în tipografia preacuviosului părinte kir Melchisedec ieromonahul, întâiul egumen al mănăstirii", corector fiind Dionisie Eclesiarhul ieromonah, iar tipograf Preda Stancevici din Câmpulung.

În 3 iunie 1651 mitropolitul Ştefan scoate *Mystirio sau sacrament* sau taine două de înceale şapte Botezul şi Sf. Mir" la Târgovişte, traducător fiind Daniel Andrean Panoneanul, pe care îl reîntâlnim în aceeaşi calitate dar şi ca prefaţator şi la celebra carte numită *Îndreptarea legii* / cu Dumnezeu / care are toată judecata / arhierească şi împărătească de toate vinile / preoţeşti şi mireneşti / scoasă la „Târgovişte în tipografia prea luminatului mieu domn Io Matei V. Bas(arab)" cu cheltuiala lui „Ştefan mitropolit Târgoviştei, exarh Plaiului şi a toată Ungrovlahia". Iniţiator se dovedeşte a fi mitropolitul Ştefan care comandă traducerea din „elineşte pe limba proastă rumânească" a conţinutului[5].

Cartea este extrem de importantă fiind prima culegere de prevederi punitive civile şi penale, dar în aceeaşi măsură conţinând în a doua sa parte noţiuni de drept canonic şi menţiuni despre alfabetul chirilic, gramatică, nomenclatorul dregătoriilor cu atribuţiile specifice şi normele de corespondenţă protocolară.

Ultima carte din vremea lui Matei Basarab este *Târnosania* apărută cu cheltuiala mitropolitului Ştefan la Târgovişte la 20 septembrie 1652 şi „prepusă de pre elineşte şi sloveneşte pre limba proastă rumânească". Se dovedeşte că transferul spre folosirea limbii române în uzul cultului ortodox se accentuează în folosul atât al bisericii, cât şi al progresului general al civilizaţiei acestui popor[6]. Procesul acesta continuă şi în a doua

[5] Dorin Teodorescu, *Din istoria tiparului şi cărţii româneşti*, Edit. Fundaţiei „Universitatea pentru toţi", pp.16-25.

[6] BRV, I, p. 103-206; Dan RÂPĂ-BUICLIU, *Bibliografia românească veche, Additamenta I, 1536-1830*, Editura Alma, Galaţi, 2000, p. 147-177; Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgovişteа, vechi centru*

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

jumătate a secolului al XVII-lea, chiar dacă activitatea tipografică de la Târgoviște încetează pentru zeci de ani. Se înființează alte tiparnițe la București (1678)[7], Buzău (1691) și Snagov (1696), prima și ultima ca o urmare firească a mutării sediului Mitropoliei Țării Românești la București din 1668. E foarte adevărat însă că și condițiile politice s-au schimbat în ultimul sfert al veacului al XVII-lea: în Țara Românească sunt doi domnitori de excepție: Șerban Cantacuzino (1678-1688) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714) de numele cărora se leagă realizări tipografice de mare valoare: *Evanghelia* lui Șerban Cantacuzino (1682), *Biblia de la București* (1688), al cărei ispravnic a fost chiar viitorul domn Brâncoveanu, primul monument de limbă literară românească și excepționalele *Minee* în curată limbă națională traduse și tipărite de Mitrofan, episcopul de Buzău, adăpostit cu toată cinstea de Constantin Brâncoveanu în Țara Românească unde se refugiase din Moldova[8]. Alături de el, ucenic și apoi maestru extrem de talentat vine în Țara Românească Antim Ivireanul cel care în 1696 întemeiază tipografia de la Mănăstirea Snagov, iar în 1705 pe cea de Râmnic[9]. Ulterior, în 1708, devenind mitropolit al Țării Românești reașează din temelii tipografia târgovișteană care produce până în 1715 carte bisericească dar și, în 1713, *Alexandria*, roman popular de notorietate și *Maxime filosofești*, antologie din filosofii antici. Tiparnița de la Buzău funcționează până în 1704 și apoi în intervalele 1743-1747 și 1762-1768, iar cea de Râmnic este reactivată de episcopul Damaschin abia în 1724. Tipografia Mitropoliei unită cu cea a Școalei Văcărești și reînzestrată de Neofit (care în vremea păstoririi sale tipărește 25 de cărți) e pusă în funcție în 1742 și va continua să existe până la 1793 în această formă.[10] Domeniul tipăriturilor atrage atenția domniei, ce în secolul al XVIII-lea devenise fanariotă, care intervine uneori direct în controlul actului editorial: astfel în anul 1741 Mihai Racoviță a instituit, la 10 decembrie, controlul Mitropoliei asupra tipăriturilor, ceea ce va duce la scăderea activității editoriale pentru aproape 30 de ani, iar în 1784 Mihail Suțu introduce interdicția de a se tipări fără acordul domniei („a nu se tipări de acum înainte făr de a nu se da voia noastră"). Chiar și în aceste condiții o nouă tipografie se înființează la București: cea a fraților Ioan și Nicolae Lazăru (1783), care-și începe activitatea cu un „Abecedar mare" grecesc; în 1789 obținând interdicție

tipografic românesc, p. 30-42, 54-62, 75-79; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1992, p. 32-45.

[7] Florian GEORGESCU, coord., *Istoria orașului București*, vol. I, Muzeul de istorie, București, 1965, p. 211. Tipografia era probabil din 1675, dar produce abia în 1678 prima carte: *Cheia Înțelesului* (BRV, I, 68), iar din 1690 are și o secție în limba greacă.

[8] Episcopul Mitrofan, fost episcop de Huși (1683-1686) a tipărit, după ce le-a tradus din greacă în română, în afară de cele douăsprezece *Minee*, un *Octoih* și un *Triod* (1700), un *Molitvenic* (în două ediții 1699 și 1701), un *Penticostar* și o *Psaltire* (1701), o *Învățătură de șapte taine* și un *Liturghier* (1702). Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească de Râmnic (1701-1830)*, p. 11. În vremea lui Brâncoveanu, la 1701, apare la București prima carte în limba turcă din întreg arealul otoman: *Proschinitarul Ierusalimului și a toată Palestina*, Florian Georgescu, coord., *op. cit.*, p. 212.

[9] Doru BĂDĂRĂ, *Originea materialului tipografic din prima tiparniță de la Râmnic*, în „Studii vâlcene", serie nouă, I (VIII), 2003, p. 388-392.

[10] George URZICĂ, *Începutul primelor tipografii românești până la 1823*, în *Almanahul graficei românești*, Craiova, 1926, p. 184-196. Au existat și alte locuri pentru tipografii (Colțea, Sf. Sava, Văcărești, mănăstirea Antim (aceasta din urmă tipărind patru cărți între 1716 și 1720 printre care și celebra *Despre datorii* a lui Nicolae Mavrocordat), Toți Sfinții, toate tipărind sub titulatura *Tipografia Mitropoliei*, care din 1767 are și tipografie grecească (Florian Georgescu, coord., *op. cit.*, p. 212).

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

domnească pentru importul de carte din Transilvania frații Lazăru (originari din Ianina) deschid o nouă tipografie la „Cişmeaua lui Mavrogheni"[11].

Pe de altă parte se simte nevoia, dată fiind dezvoltarea meseriei de tipograf, reglementărilor de muncă: la 27 martie 1747 apare Tocmeala privind plata muncii meşteşugarilor acestora deosebiți: astfel un zețar trebuia să primească 2 taleri pentru osteneala sa pe o lună, la fel ca şi pilcarul, iar drugarul care depunea eforturi mai mari 2 taleri şi jumătate[12].

La vremea aceea se constituiseră adevărate dinastii de tipografi cum este familia lui Atanasie Popovici care şi-a transmis meşteşugul celor patru fii: Ieremia, Mihai, Constantin şi Gheorghe, dintre care Mihai a lăsat moştenire copiilor săi, Constantin şi Dimitrie (ambii adăugându-şi patronimicul Mihailovici) greaua meserie de tipograf, iar dintre ei al doilea şi-a învățat feciorii taina tiparului, iar ei, Gheorghe şi Nicolae Dimitrievici, au lucrat până la vinderea tipografiei (1819) alături de tatăl lor.

Au existat însă şi ostenitori singuratici „cu multă râvnă" depusă spre folosul tiparului: Lavrentie ieromonahul de la Hurezii, fost stareț la Mănăstirea Polovragi între 1732 şi 1738, care scrie despre sine în *Antologhionul* din 1737: „am fost diorthositor măritului episcop Damaschin", este corectorul a douăzeci şi două de cărți începând din 1736 şi până la 1759, Climent Ieromonahul tipăreşte în intervalul 1776-1787 un număr de treisprezece cărți (dintre care sunt de menționat: *Cazanii*, Râmnic, 1781; *Evanghelie*, Râmnic, 1784; *Penticostar*, Râmnic, 1785 şi *Antologhionul de Râmnic* din 1786)[13], iar Rafail, pe numele lui mirean Radu Copilul, călugărit din 1754, stareț la Hurezii din 1781, a diortosit pentru Episcopia Râmnicului o serie de cărți, dar a fost şi autorul a două lucrări: *Istoria Rusiei* şi *Viața lui Petru cel Mare*, având şi o bibliotecă proprie de 382 de cărți"[14].

Întreaga activitate a acestor tipografii, după cercetări încă incomplete, se cifrează pentru secolul al XVIII-lea la 799 cărți din care doar 182 nu sunt în româneşte[15], în cadrul lor majoritatea constituind-o cărțile bisericeşti, abia spre sfârşitul veacului

[11] Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească de secol XVIII din județul Olt*, p. 6; Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 120. Tipografii apar peste tot în arealul românesc în secolul al XVIII-lea, unele fiind chiar particulare: la Rădăuți (înființată la 1744 datorită lui Constantin Mavrocordat), la Blaj (1747), la Braşov a lui Georg Von Schobeln la 1748, la Iaşi a lui Mihai Strilbițki în 1756, la Sibiu în 1783 a lui Martin Hochmeister şi în anul 1788 a lui Petru Barth, la Dubăsari (1794) şi Movilău (1796). Chiar şi la Bucureşti la 1747 şi 1749 Mitropolia îşi închiriase tipografia lui Constantin Boltaşul şi tipografilor Barbu şi Grigorie.

[12] Dan Simonescu, Gheorghe Buluță, *Pagini din istoria cărții românești*, p. 62; zețar = culegător, „aşezătorul slovelor"; pilcar = cel care încarcă forma cu cerneală, drugar = lucrătorul de la teasc, tipograf; Măsura domnitorului Mihai Racoviță este urmarea unor fapte reprobabile ale tipografului Popa Stoica Iacovici care a tipărit antimise „pentru câştig" pe două stampe furate din atelierul Mitropoliei, motiv pentru care a şi fost caterisit la 4 noiembrie 1740 ulterior revenindu-se asupra acestei măsuri (Elena CHIABURU, *Carte şi tipar în țara Moldovei până la 1829*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2005, p. 697).

[13] Aurelian SACERDOȚEANU, *Tipografia Episcopiei Râmnicului (1705-1825)*, în „Mitropolia Olteniei", XII, nr. 5-6, Craiova, 190, p. 302-342.

[14] Gheorghe PÂRNUȚĂ, Nicolae ANDREI, *Istoria cărții, presei şi tiparului din Oltenia*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1994, p. 128.

[15] *Valori bibliofile din PCN*, vol. I, Râmnicu Vâlcea, 1980, 445 p.; vol. II, Bucureşti, 1983, 567 p.

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

preponderenţa având-o lucrările laice (manuale, cărţi populare, literatură străină în traducere lucrări de lingvistică şi istorie).

Începutul secolului al XIX-lea se caracterizează prin existenţa în paralel, în Ţara Românească, a tipografiilor eclesiastice şi mirene, care au tendinţa transformării în întreprinderi private: în 3.XI.1817 la Bucureşti în casele domneşti de la Cişmeaua lui Mavrogheni se înfiinţează tipografia doctorului Constantin Caracaş, a stolnicului Răducanu Clinceanu şi a slugerului Dumitrache Topliceanu cu o aprobare specială a lui Caragea Vodă: „Să aibă privilegiu a nu avea voie şi slobozenie nimenea altul a deschide tipografie în Ţara Domniei Mele în soroc de 20 de ani", care elimină din start orice posibilă concurenţă privată. La 11 octombrie 1830 tipografia trece în stăpânirea lui Ion Heliade Rădulescu care o mută pe alt teren, chiar pe locul unde s-a sfârşit Gheorghe Lazăr[16]. La 1820 Petre Efesul pune bazele tipografiei de muzică bisericească (prima din întregul Orient ortodox) pe care o vinde la 1827 Mitropoliei, aceasta diversificându-şi astfel activitatea tipografică până în 1836[17].

O soartă asemănătoare o are şi tipografia Episcopiei din Râmnic care deşi la 1813 primeşte o carte de scutire din partea lui Ioan Caragea Vodă pentru că „se tipăresc necurmat cărţi de treabă şi slujba sfintelor biserici", iar la 1817 este „slobodă, tipărind numai cărţi româneşti", începând din 1819 nu mai este a Episcopiei, deşi continuă să tipărească. Ultima carte cert tipărită de către Episcopie este *Acatistul* din 1819, căci *Psaltirea* din acelaşi an e scoasă „cu cheltuiala dumnealui chir Vasile Buga din Bucureşti", iar mai târziu (1827, *Bucoavnă*) se menţionează pe fila de titlu doar „în tipografia din Râmnic". Atâta vreme cât a aparţinut Episcopiei, în tipografie au continuat să lucreze membrii familiei Atanasievici, respectiv Dimitrie Mihailovici (care în intervalul 1785-1820 tipăreşte 17 cărţi) şi fiii săi, Gheorghe (7 cărţi în intervalul 1806-1819) şi Nicolae Dimitrievici, care activează doar între 1811 şi 1819[18].

Între 1801 şi 1830 se menţionează, la nivelul actual al cercetărilor, 569 de titluri tipărite, din care 209 teologice, ceea ce indică o nouă orientare în dezvoltarea culturii româneşti, datorată schimbării condiţiilor istorice, determinante pentru progresul modern al Europei şi, evident, al ţărilor româneşti.

---

[16] Virgil MOLIN, *Hrisovul primei tipografii particulare în Ţara Românească*, în *Almanahul graficei româneşti*, Craiova, 1924, p. 75. Trebuie menţionat că mitropolitul Neofit (ianuarie 1813 – aprilie 1819) „au dat răspuns în scris (la solicitare domnitorului Gheorghe Caragea) că nici starea Mitropoliei nici arhiereticescul haractir nu sloboade a ţinea astfel de tipografie", dar la 1819 se consuma un protest al mitropolitului Dionisie Lupu către domnul Alexandru Suţu privind pierderea privilegiilor tipografice; aproape concomitent Mitropolia tipăreşte cărţi bisericeşti şi trimite la Buda la specializare în tipografia lui Zaharia Carcalechi trei tineri. (Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 414); Dorin TEODORESCU, *I.H. Rădulescu, editor şi tipograf*, în „Oltul Cultural", nr. 1/2002, Slatina, p. 5-6. După 1830 există o lungă listă de tipografii, dintre care pot fi menţionate: cea aflată în proprietatea lui Friederich Walbaum (1837-1846), apoi cea a Pitarului Pencovici (1838-1844), cea a lui Anton Pann (1839-1859), a lui Iosif Kopainig (1842-1855) şi a lui Nifon Bălăşescu (1846-1848). Dimitrie C. IONESCU, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România*, în *Almanahul graficei române*, Craiova, 1927, p. 97-98.

[17] Florian Georgescu, coord., *op. cit.*, p. 215.

[18] Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească din judeţul Olt (1801-1830)*, p. 15-16.

www.cimec.ro / www.mjolt.ro

NOTA REDACȚIEI

Acest material a mai fost publicat sub titlul *Evoluția tiparului în Țara Românească* în revista *Oltul cultural*, VIII, Slatina, 2005, nr. 4, dec., p. 21-27. Întregim aici următoarele titluri citate în aparatul critic: Mircea TOMESCU, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*. București: Edit. Științifică, 1968; Dan SIMONESCU, Gheorghe BULUȚĂ. *Pagini din istoria cărții românești*. București: Edit. Ion Creangă, 1981; Dorin TEODORESCU, *Cartea românească de secol XVIII din Județul Olt*, Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți", 1998; idem, *Cartea veche românească din județul Olt. Studii și cercetări*. Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți", 2001; idem, *Cartea veche românească de Râmnic (1701-1830)*. Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți", 2005; idem, *Din istoria cărții și a tiparului românesc*. Slatina: Edit. Fundației „Universitatea pentru toți", 2008; Dan SIMONESCU, Gheorghe BULUȚĂ, Victor PETRESCU, *Târgoviște, vechi centru tipografic românesc*. [Târgoviște]: Bibliotheca, 2008.

www.cimec.ro / www.mjolt.ro